

DE PEEL - OVERZICHT

door P. Roorda van Eysinga

De Peel, op de grens van Limburg en Noord-Brabant gelegen, was van ouds een gebied van hoogveencomplexen, heidevelden en zandverstuivingen, met moerassen en afwateringsbeekjes. Zich uitstrekkend rondweg tussen het dorp Zeelanden Budel, heeft deze streek een breedte van 5 tot 20 km. Het vormde een natuurlijke scheiding tussen de gewesten langs de Maas en die van Oost-Brabant, en was een gebied waar de omwonenden veen en plaggen staken, schapen lieten weiden, en gedeelten ervan in cultuur namen. Langs de beekjes, de weidegronden, wat hoger op landbouwgronden, en op het veen zelf de boekweitgronden.

Hoewel hoger liggend dan zijn omgeving, vertoont het middengedeelte een inzinking, waaruit het water door de leemachtige bodem (loessachtige dekzanden) geen uitweg vond. Hierdoor werd de veengroei mogelijk. De uiteindelijk bereikte veendikte is voor de Peel in het algemeen vrij gering, gemiddeld een meter of drie; maar het veen van Helenaveen kwam echter tot zeven meter.

De ontwikkeling van het veen in de Peel sluit, in tijd en wijze, aan op dat van onze Noordelijke provincies. Dus overwegend zeker van Holocene ouderdom, en verdeeld in het sterk verweerde "Oud Mosveen" en het minder sterk verweerde "Jong Mosveen". De tussenlaag is dikwijls een grenshorizon rijk aan *Erica* en *Eriophorum*, en wordt wel de "Grenslaag van Weber" genoemd. (In het algemeen wordt als volgorde voor het Jong Mosveen opgegeven: basis van *Sphagnum-cuspidatum*-veen, dan erboven *Sphagnum-imbricatum*-veen, en tot slot *Sphagnum-papillosum*-veen.) De aanvang van groei van het Jong Mosveen wordt in navolging van Feber (1925) gesteld op 500 à 800 v. Chr.; maar van Giffen (1943) en Waterbolk (1950; diss. 1954) komen daarentegen op enige eeuwen ná het begin van de jaartelling. Van Zeist (diss. 1955) maakt waarschijnlijk dat het begin van de Jonge-Mosveen-groei van plaats tot plaats op een ander tijdstip plaats vond; en kwam voor de meeste kleine hoogveentjes in Drente tot de conclusie dat de overgang van sterk naar weinig verweerd mosveen plaats had in de loop van de eerste 4 à 5

eeuwen na Chr.

Voor de Peelvenen zullen verschillen in terreindiepte en afwateringsmogelijkheid, een verschil in vochtconcentratie opgeroepen hebben, en zo dus verschil in aanvangstijden voor de groei en mogelijke Sphagnum-vegetaties. Uit de aard van de zaak moet verder in de randgebieden een randzone met mesotroof karakter optreden, door inspoeling en opzuiging van voedingszouten.

Op de geologische kaart voor Nederland is de maximale veenuitbreiding ingetekend, met uitsluiting van de uitgevoerde vergravingen en ontginningen.

Woeste gronden waren van ouds gemeenschappelijk bezit. Ze zijn later in handen gekomen van grotere en kleinere "Heren", en in de 16e eeuw overgegaan in oppereigendom van de Staten-Generaal. Invoering van het Franse recht bracht deze gronden in handen van de gemeenten. Het halen van turf voor eigen gebruik was dus een normale kwestie voor de omwonenden. De wilde vervening, in de randgebieden beginnend, had plaats door het veen vroeg in het jaar te steken, - anders kreeg men de turven niet meer droog -, op een gunstige maar verder willekeurige plaats. Dat steken moest binnen een dag geschieden, want de volgende morgen stond de kuil al vol water. Daar de turf voor eigen gebruik bedoeld was, kwam een geregelde vererving niet tot stand. Er ontstonden in het terrein vele gaten, die heel langzamerhand weer volgroeiden.

Een gedeelte van de woeste gronden is in de loop van de geschiedenis ontgonnen; tot in de 16e eeuw. Daarna begint het uitvoeren van grote ontginningen pas weer in de tweede helft van de 19e eeuw. Tussen 1835 en 1840 worden namelijk aangenomen de wet op verkoop en ontginning van gemeentegronden, en de wet op verlenen van vrijdom van lasten. Uit deze tijd dateert dan ook veel uitgestrekt bosgebied in handen van enkele gefortuneerde families. Ontginning tot bouw- en weiland had slechts op geringe schaal plaats door het gebrekaan mest. Het veen van de Peel bleef tot die tijd, behoudens de wilde vervening, onaantastbaar.

Bij acte van 2 juli 1853 kochten de gebroeders van de Griendt voor f 49.000 van de gemeente Deurne 610 ha hoogveen. In 1858 werd de Mij. tot ontginning en vervening van de Peel: "Helena-veen" opgericht. In de jaren er na werden nog aankopen gedaan

van andere gemeenten. (In 1860: 310 ha van Horst; 1913: 140 ha van Helden; en 1918: 600 ha van Sevenum.) De gronden werden voor boekweitcultuur gebruikt, verder verturfd, en deels ontgonnen. Uitgangspunt van de vervening was de Noordervaart, met het verlengde ervan, de Helenavaart. Er werden wijken in het veen aangelegd volgens het drietandsysteem, met hoofdwijken om de 600 meter. Deze wijken zijn eenvoudigheidshalve niet tot in het zand uitgegraven. Hierdoor kon de ontwatering niet volledig zijn, en was afgraving van het veen tot de minerale bodem niet mogelijk. De vervening was hoofdzaak, en tot rond 1880 was de ontginning een aanvulling op de vervening, om een zo groot mogelijke kern van vaste arbeiders te houden. Na 1880 komt de turfstrooiselindustrie op, waardoor het ontginnen stagneerde: het gehele jaar door was er werk en de voor de ontginning noodzakelijke bovenlaag (bolsteren grauwwveen) verdween als turfstrooisel. Dit verwerken van het weinig verweerde, goed reversibele bovenveen tot strooisel gaf een direct en behoorlijk gewin. Maar de latere ontginningen vroegen daardoor echter weer zeer aanzienlijke kosten; ook al door de onvolledige vervening tot het grondwaterpeil, d.w.z. tot in het verweerde slecht doorlatende irreversibele zwarte veen. (Overigens zijn de toen geldende prijzen voor ons nu, onbegrijpelijk laag. In 1904 en 1907 pachtte de Mij. "Van de Griendt's Landexploitatie" respectievelijk 470 en 230 ha voor 50 jaar en met 50 optiejaren à f 4.- per ha, mét het recht de bovengrond af te graven voor turfstrooisel. De arbeiders hadden lonen van 40 cent per dag in de bosexploitatie, tegen f 1.- per dag bij de veengraverij en turfstrooiselfabricage! Maar in juli 1940 werd, ten behoeve van de gemeente, de pacht over 300 ha Peelgrond ontbonden, voor ontginning in werkverschaffingsverband. Het pachtrecht werd voor f 18.000.- afgekocht.)

In de jaren vlak voor en na de oorlog is er enorm veel in de Peel veranderd. Eerst in het kader van werkverschaffing, en later als streekverbetering. Met name de herziening van de waterafvoer, en het openleggen van het gebied door verharde wegen. Maar ook reeds tot stand gekomen werken werden opnieuw aangepakt. De wijken, volgens het drietandsysteem aangelegd, in het veen ten oosten van Asten (het stuk dat wij het eerst bezocht hebben) zijn bijvoorbeeld weer dichtgeworpen, met uitzondering van de allerachterste einden, die nog in het ter-

rein te vinden waren.

Thans is het overgebleven veengebied dat nog in vervening en ontginning is, evenals de gespaarde reservaatstukken, een gedraineerd gebied, oppervlakkig vrij snel droog, eentonig door de uitgestrekte *Molinia*-vegetatie (vooral op de door stagnerend water vochtige delen met zwartveen) en verder heidevegetatie (op de zandkoppen en jong mosveenterreinen).

De verdere geologische opbouw van de Peel is zeer belangwekkend, maar heeft geen directe invloed op de vegetatie van het veen. Het veen is gevormd op de zogenaamde "Middenterrasafzettingen" van de Maas, die zelf veel oostelijker is gaan stromen en daar de bodem insneed. Naar alle waarschijnlijkheid hangt de Maasverlegging samen met bodembewegingen, die aansluiten op de veel eerder plaats hebbende grote bodembewegingen in de ondergrond. Er zijn hier sterke verschuivingen van delen ten opzichte van elkaar tot stand gekomen, met N.W. - Z.O. lopende breukvlakken. In dit verband spreken we dan ook van "de Peelhorst", omdat onder een dun Kwartairdek spoedig al Pliocene, een Tertiaire afzetting, aangeboord kan worden, en buiten dit gebied die Tertiaire afzetting zeer veel dieper zit. In wezen is de Peelbodem echter meer een schollencomplex, in plaats van een echte horst met slenken aan beide zijden.

De bovengenoemde "Middenterrasafzettingen", dus de minerale ondergrond van het veen en de omringende minerale gronden, bestaan uit een dun tot dikker pakket eolische, deels loessachtige dekzanden, liggend boven de fluviatile grindhoudende zanden door de Maas neergelegd.

De dekzanden behoren hoofdzakelijk tot het Tubantien, het tijdperk met zeer koud klimaat, met een spaarzame vegetatie, en enorme sneeuwstormen, die het elders uitgeblazen materiaal aanvoerden. Dit tijdperk kan gecorreleerd worden met het Würm- of Weichselglaciaal.

De fluviatile zandafzettingen van de Maas zijn afkomstig uit het latere deel Needien en begin Drenthien. Zij worden samengevat onder de term: Zone van Veghel, en zijn vermoedelijk al afgezet voor dat het Skandinavische landijs ons land instroomde in het Drenthien, het tijdperk dat met het Riss- of Saaleglaciaal wordt geparalleliseerd.

INDELING BOVENSTE DEEL PLEISTOCEEN

Chronologie Van de Vlerk & Florschütz	Alpiene chronologie	Woldstedt- chronologie	Geologische kaart
Tubantien	Würm 1)	Weichsel 1)	Laagterras, Loess
Eemien	Riss-Würm	Eem	Eemlagen
Drenthien	Riss 1)	Saale 1)	o.m. Midden- terras
Needien	Mindel- -Riss	Holstein	

1) Koude fasen in het systeem.

Summary:

On behalf of the participants in the bryological field-excursion a rather brief geological and historical survey is given about the "Peel" (on the borderline of the provinces of Noord-Brabant and of Zuid-Limburg).

Originally the "Peel" was a region of waste grounds, peat-moors, heaths, shifting sands, marshlands and drainage-brook-lets. Now most of the region has been reclaimed and cleared; a rather small part of the peat-moors has remained.